

Slovstvena folkloristika

Koncept za revijo

Marija Stanonik

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana

Uvod

"Besedna umetnost uporablja za svoje izražanje jezikovna sredstva. Iz njenega debela se razraščata dve veji: slovstvena folklor in literatura. Kakor je literatura umetnost knjižnega jezika, je slovstvena folklor umetnost narečij. Vsaj v preteklosti je bilo brez dvoma tako; zdaj ko se meja med narečji tudi pri nas počasi zabrisuje, je primernejše reči, da je slovstvena folklor umetnost govornega jezika, tako zajamemo v definicijo tudi dela v (pokrajinskih) različicah pogovornega jezika. Slovstvena folklor je prvotnejša, saj sodi po svojem rojstvu v čas izrekanja človeške besede sploh, se pravi v obdobje pred 100.000–13.000 leti. O tem pomenljivo priča tudi starogrški izraz *mythos*, ki pomeni hkrati besedo, govor, zgodbo, bajko, pravljico. Najstarejše svetovne literature pa so nastale šele pred več kot štiri tisoč leti, vendar so po zaslugi pisave (materialne obstojnosti) kmalu pridobile vsestransko prednost pred slovstveno folkloro. Še posebej se je to zgodilo tedaj, ko so začeli merila literarnega oblikovanja nezrelo prenašati na slovstveno folkloro, kot da bi pozabili, da gre za dva razmeroma samostojna sistema. Meja med njima res ni nepropustna, saj gre enkrat za občutnejše, drugič za komaj zaznavno medsebojno vplivanje tako glede na snov kot način upovedovanja." (*Slovenska slovstvena folklor /Klasje/, DZS, Ljubljana 1999, 42-43*)

Opis stanja

1.

Slovenski slovstveni folklori se je ljubiteljsko ali na robu svojega siceršnjega poklicnega, strokovnega in znanstvenega zanimanja posvečala vrsta posameznikov. Med njimi slovstvena folkloristika posebej omenja Valentina Vodnika, Emila Korytka, Stanka Vraza, Matevža Ravnikarja-Poženčana, Gašperja Križnika, Matijo Valjavca, Karla Štreklja, Jožo Glonarja, Ivana Grafenauerja, Jožeta Koruzo.

2.

Velika škoda ne samo za omenjeno stroko, ampak tudi za slovensko kulturo in narodno samozavest je, da na novo ustanovljeni slovenski univerzi leta 1919 ni bilo mesta za samostojno

stólico iz področja, ki ga s skrbno pretehtano terminologijo danes imenujemo *slovstvena folkloristika*.

3.

Leta 1952 je bil pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje. Po zaslugi njegovega prvega upravnika Ivana Grafenauerja je postal Milko Matičetov prvi slovenski poklicni raziskovalec izrecno slovstvene folklore. Njegovo ime bo za vedno ostalo povezano predvsem z Rezijo, kjer je zbral čez 3000 enot slovstvene folklore, predvsem pripovedi. Že to kaže, da je odličen terenec, medtem ko ga teoretična vprašanja odbijajo.

4.

Toda v hudih polemikah o razmerju med etnologijo in različnimi panogami folkloristike v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja se je izkazalo, da se ravno zaradi pomanjkanja refleksije o sebi prav slovstvena folkloristika, ki je bila najbolj na udaru, ne more niti braniti, kaj šele enakovredno spuščati v dialog in diskusijo, saj ji manjka ustrezni pojmovni aparat, urejena terminologija in dinamična metodološka koncepcija.

5.

Cilji sodobne znanosti so že zdavnaj presegli raven zgolj zbiranja gradiva, ki je ravno v slovstveni folkloristiki nepogrešljiva faza, saj nekako nadomešča pisatelja pri literarnem ustvarjanju. Srečevanja z ljudmi v tej zvezi so praviloma psihološko izredno bogata, za trezno znanstveno raziskovanje pa ravno zaradi velike čustvene angažiranosti zbiralca, da pri nosilcih slovstvene folklore sproži ustvarjalni proces, ki ga sam tako ali drugače prestreza (z zapisovanjem ali snemanjem) lahko tudi v oviro, saj ga lahko nekako omotijo in pozabi, da je poleg zbiranja gradiva – in morebitne objave – po današnjih kriterijih znanosti do cilja še dolga pot.

6.

Prve zglede, da se dá tudi to, teoretično tako zanemarjeno področje, obravnavati popolnoma seriozno, sem dobila pri zagrebški folkloristki svetovnega slovesa, dr. Maji Bošković-Stulli. Njene razprave so mi bile izhodišče za seznanjanje s tujo

strokovno literaturo na tem polju, vendar pa sem v svojih vedno spoštljivo upoštevala tudi domače gradivo. Tako polagoma, a sistematično nastaja slovenska različica teorije slovstvene folklore.

7.

Po premisleku, da sta eden ali dva profesionalna zbiralca gradiva vsekakor daleč premalo, sem začela iskati sodelavce na terenu od učencev po osnovnih šolah, ki za tako delo rabijo mentorje, do najstarejših, ki se jim morda že tresejo roke, ko zapisujejo svoje spomine na doživetja in pripovedi iz svojega otroštva. Tako se je s pomočjo različnih (včasih tudi tekmovalnih) razpisov, objavljenih po šolskih in tovarniških glasilih in v nekaterih lokalnih in popularnih časopisih nabralo več tisoč enot gradiva, ki seveda ni vse prvovrstno, a za študijsko rabo kljub temu marsikdaj dobrodošlo.

8.

Ob teh akcijah se je izkristalizirala ideja za sedanjo knjižno zbirko Glasovi, v katerih je doslej izšlo 20 (dvajset) knjig s čez 5000 folklornimi in drugimi pripovedmi. Vsak avtor posamezne knjige iz te zbirke se izšla v dobrega terenskega delavca. Glede na objavljene knjige jih je doslej vsaj dvajset. Navadno nabere več gradiva, kot ga moremo spraviti v knjigo in škoda je, da nima možnosti za nadaljnje objave v periodiki. Prav tako bi bile dobrodošle njegove bogate izkušnje z dela na terenu, ki bi si jih med seboj izmenjavali, prav tako pa bi koristile šolnikom in strokovnjakom.

Cilji in namen

1.

Iz časopisja v drugi polovici 19. stoletja se lepo vidi, kakšen položaj je v slovenski kulturni zavesti doživljala naša slovstvena folklor. Ko je pojenjalo romantično navdušenje zanj, se je prostor za objavo gradiva začel krčiti, dokler ni pristala na platnicah Dóma in sveta in Ljubljanskega zvona, nazadnje pa je še tam usahnila. Podobno se godi dandanes s strokovnimi objavami. V okviru jezikoslovnih ali literarnovednih revij delujejo obrobno, kar je z njihovega vidika seveda razumljivo. Vendar je to le del resnice. Slovstvena folklor ima v nekaterih pogledih lastne zakonitosti in zato jo je treba obravnavati njim ustrezno, da bi v razmerju do literature dobila enakopraven in enakovreden položaj. Obstaja več teorij o njeni samostojni identiteti. Npr., po nauku češkega strukturalista Jana Mukařovskega, je za literaturo značilno, da v njej estetska funkcija prevladuje, v slovstveni folklori je navzoča poleg drugih funkcij, a praviloma ne prevladuje, medtem ko je pri predmetih etnologije odsotna, če pa že je navzoča, je zanje to irelevantno/zanemarljivo.

Toliko torej o smiselnosti posebne revije za slovstveno folkloro s teoretičnega vidika.

2.

V zvezi s spredaj navedenimi akcijami sem pred leti sistematično pregledala vsa arhivirana šolska glasila v Slovenskem šolskem muzeju. Marsikatero od njih je celo številko ali del nje dalo prostor slovenski slovstveni folklori. Iz prizadevanja mentorjev/-ic v tej zvezi sem ugotovila, da po slovenskih šolah obstaja posluš zanj, le da so v strokovnem pogledu marsikdaj prepuščeni sami sebi. Delno je temu odpomogel priročnik Slovstvena folklor v domačem okolju (Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 1991, 1993²), ki je postal dokaj priljubljena opora pri tovrstnem delu in ga je deloma tudi poživil. Tu pa nastane ozko grlo. Učenci imajo morda še možnost, da predstavijo rezultate svojega prizadevanja v šolskem glasilu, mentorji/-ce pa tako rekoč ne. Obstoječe slovenistične revije so zasedene z gradivom, ki se nanaša izrecno na jezik in literaturo, slovstvena folklor pride v poštev le tedaj, kadar je tematsko ali oblikovno povezana z literaturo. Tako svojih izkušenj in rezultatov svojega dela marsikdaj ne morejo niti predstaviti, kaj šele uveljaviti za ustrezno napredovanje, kar se vidi iz zadržanosti do izbranih tém take vrste, ki so jih nekatere udeleženske hotele predložiti za seminar ob slavističnih zborovanjih. Vloženo delo tako nima pravega učinka, ker ga ni kam plasirati, ostaja v predalih, kvečjemu se vé zanj na lokalni ravni. Udeleženci akcij so prikrajšani za zaslužen priznanje, stroka pa za vire, ki bi ji utegnili olajšati posamezno raziskovalno nalogo in okrepiti kakšno tezo. V ta namen bi bile občasno razpisane raziskovalne naloge te vrste, kot sta to počela nekdanji Pionir/Gea in Pionirski list/Pil, morda tudi tekmovalnega značaja, a ne pretirano, da bi ne odbili manj zmogljivih.

3.

V novem šolskem učnem načrtu za 9. letno osnovno šolo je za tretje triletnje v izbirni predmet *šolsko novinarstvo* uvrščena tudi slovstvena folklor.

Učni načrt med funkcionalnimi cilji zanj navaja, da učenci

- spoznavajo slovstveno folkloro in se seznanjajo z možnostmi njenega pridobivanja, urejanja, dokumentiranja in arhiviranja,
  - pridobivajo gradivo slovstvene folklore na terenu,
  - folklorno gradivo objavljajo v šolskih in javnih glasilih,
  - uporabljajo priročnike, leksikone, slovarje.
- V podrobnejši razčlenitvi med drugim opozarja:
- na razlikovanje med slovstveno folkloro, folklorizmom in literarjenjem,
  - na branje zbirk slovenske slovstvene folklore,
  - na zapisovanje krajših in daljših folklornih besedil,
  - nas seznanja z načeli dokumentiranja,
  - na uvajanje v redakcijsko delo,
  - na raziskovanje šeg, navad, otroških iger itn.,
  - na kriterije za objavo v javnih občilih.

"Izpisala sem le nekaj ciljev. Mnoge izmed njih so učitelji že uresničevali," pravi Iva Potočnik, profesorica slovenščine s Prevalj, in nadaljuje: "Ta načrt pa prvič s konkretnimi predlogi vodi in upam, da tudi zavezuje učitelje in učence."

Samoumevno je, da bi se z nabranim gradivom učenci radi predstavili in zakaj ne bi omogočili (naj)boljšim, da se izkažejo tudi pred širšo javnostjo, stroka pa tako dobi v svojo evidenco gradivo, ki ga lahko koristno uporabi za svoje raziskave. Njihovim mentorjem bi bila nova revija v spodbudo tako za izmenjavo izkušenj pri terenskem delu, kakor tudi za predstavitev vseh treh ravnin slovsstvene folklore (tekst, tekstura, kontekst) ob konkretnem zbranem gradivu in tudi jezikovne ali literarnovedne analize o razmerju med slovsstveno folkloro in slovensko literaturo bi bile dobrodošle.

4.

Treba je upoštevati dejstvo, da se na šolah odločajo za zbiranje folklorne gradiva na terenu različni krožki (novinarski, turistični, zgodovinski) z zaledjem in sodelovanjem različnih šolskih predmetov (slovenščina, zemljepis, zgodovina, risanje).

5.

Prav tako je treba poudariti, da slovsstvena folkloristika že lep čas ne sprejema teze, da je slovsstvena folkloro omejena samo na kmečko okolje. Da obstaja tudi na slovenskih tleh t. i. urbana/mestna slovsstvena folkloro, nam priča enajsta knjiga iz zbirke Glasovi, v kateri so zbrane anekdote in smešnice o idrijskih rudarjih. Vsako okolje ima svojo, tudi študentski domovi in hodniki bolnišnic. Pa o tem več v predvideni reviji!

6.

V novi reviji bi lahko aktivirali pridobljeno znanje in izkušnje s terena sodelavci pri zbiranju gradiva za zbirko Glasovi, pri kateri so se doslej ravno šolniki najbolj izkazali. Škoda da po objavljeni knjigi, ko jim marsikaj gradiva še ostane, nimajo kam z njim, javnosti in stroki (= slovsstveni folkloristiki) ni dostopno, polagoma njihova volja za delo oslabi ali se zniža njegova kakovost. Tako pa bi stalno angažiranje vsaj nekaterih od njih polagoma privedlo do zvišanja ravni v metodologiji pri ukvarjanju z našo slovsstveno dediščino in sodobnimi oblikami slovsstvenega ustvarjanja lokalne narave in gre od ust do ust ali sodi v literarjenje.

7.

To pomeni, da je v vertikalni klasifikaciji za stopnjo bliže literaturi, saj ji je grafično enako, jezikovno lahko tudi ali pa se meša z narečjem ali eno od variant pogovornega jezika, tematsko se praviloma navezuje na lokalno okolje in ponavadi računa na njegove sprejemalce. Gre za vaške kroniste, lokalne pesnike itn., ki ne bodo nikdar prišli v reprezentativne literarne zgodovine, a dajejo s svojo dejavnostjo žlahten pečat svojemu kraju in

času in s tem omogočajo rásti zahtevnejšim odjemalcem ravno zato, ker jih ti odklanjajo, neozaveščenim pa, ker jim spodbudijo zanimanje tudi za druge njim enake ali konkurenčne ($\pm$ postopek). Vsekakor jih je treba imeti za (metaforično gledano!) hribčke in hribe, po katerih se pride na slovenski literarni Triglav, da ne rečem Olimp.

8.

Odkar poteka na Oddelkih za slovsstvene jezike in književnosti v Ljubljani in Mariboru (30 oziroma 60 urni) kurz iz slovsstvene folkloristike, imajo nove generacije študentov možnost sistematično se seznaniti s slovsstveno folkloristiko. Nekateri od njih so se že odločili za diplomske naloge. Najlepše priznanje za njihov trud na začetku njihove poklicne poti bi bila možnost objave vsaj odlomka iz njihovega diplomskega dela. Saj bi jih smeli imenovati prve kvalificirane raziskovalce slovsstvene folklore.

9.

Konceptualno bi se revija lahko povezala tudi s slovensko dialektologijo in bi tako v njej med drugim sproti objavljala narečno besedišče in s tem spodbujala k temu tako nujnemu delu omenjene vede.

10.

Na koncu a ne nazadnje želim poudariti, da bi zamišljena revija segla tudi v slovensko zamejstvo. Znano je, da je klasična slovsstvena folkloro ravno v zunanem koncentričnem krogu slovsstvenega kulturnega prostora najbolj živa in najbolj cenjena. Rada bi, da bi se v reviji počutili popolnoma enakopravne, tako nosilci, posredovalci kakor tudi strokovnjaki. Ob odpiranju Slovenije v Evropo in vključevanju v Evropsko zvezo bodo meje polagoma postajale bolj propustne, to bo poleg dobrih posledic prineslo tudi kaj vprašljivega, med drugim večjo odgovornost do ohranjanja narodne identitete nam vsem. Tudi slovsstvena folkloro in stroka, ki se z njo ukvarja, imata pri tem lahko svojo nalogo. □